

ДІЯЛЬНІСТЬ ЗАСОБІВ МАСОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ ЯК ЧИННИК ФОРМУВАННЯ ПРАВОВОГО СВІТОГЛЯДУ ЛЮДИНИ

На перехресті починань у будь-якій сфері діяльності, на будь-якому рівні, відбуваються процеси, важливі зрушення, які донедавна вважали неможливими, а відтепер без них неможливо обійтися. Так, на початку XXI ст. новий суспільний розвиток набув загально-вживаної назви, котру донедавна активно іменували глобалізацією. Враховуючи таку особливість, що стала фундаментальною для більшості сучасних процесів розвитку правової системи, науковий світ збагнув, що цю тенденцію потрібно вдосконалювати й вивчати. Інакше вона набуде такого поширення, що призведе до певних непередбачуваних наслідків. В умовах українського сьогодення держава, не можна сказати, що опинилась десь далеко від сучасності, але й не стала передовою в цьому аспекті. Як один із рушійних елементів глобалізації як процесу логічно розглядати інформацію.

Інформація — певний феномен, що доцільно трактувати не тільки як абстрактну категорію, а і як цілком дієвий інструмент, інколи — зброю в усіх розуміннях цього слова. Інформація стала одним із важливих чинників, що впливають на сучасні процеси розвитку суспільства і держави. Загалом інформацію можна розглядати як предмет діяльності засобів масової інформації (далі — ЗМІ), які впливають на формування правового світогляду людини. Саме ці аспекти визначають актуальність окресленої проблематики, а метою є з'ясування особливостей формування правового світогляду людини внаслідок діяльності ЗМІ.

Для визначення етимології терміна «інформація» слід звернутися до «Юридичної енциклопедії», де визначено, що інформація (від лат. *information* — «роз'яснення», «уявлення») — документовані або публічно оголошені відомості про події та явища, що відбуваються у суспільстві й державі та навколишньому природному середовищі. Інформаційні відносини, тобто відносини, що виникають при одержанні, використанні, поширенні і зберіганні інформації, регулюються Конституцією України, законами України «Про інформацію», «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні», «Про телебачення і радіомовлення», «Про науково-технічну інформацію», «Про захист інформації в інформаційно-телекомунікаційних системах», «Про рекламу», «Про систему Суспільного телебачення і радіомовлення України», «Про видавничу справу», «Про порядок висвітлення діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування в Україні засобами масової інформації», а віднедавна інформаційне законодавство було доповнено Законом України «Про доступ до публічної інформації» та іншими законодавчими актами про окремі галузі, види, форми і засоби інформації, міжнародними договорами та угодами, ратифікованими Україною. До основних галузей інформації віднесено такі: політична, економічна, духовна (культурна), науково-технічна, соціальна, екологічна та міжнародна [1, с. 717].

Побудувати демократичну, правову державу неможливо в закритому суспільстві. Сьогодні рівень розвитку інформатизації соціуму визначає темпи його розвитку. Тому інформаційні відносини стають об'єктом обов'язкового правового регулювання, що актуалізує роль інформації для функціонування та розвитку держави й суспільства. На підставі цих міркувань слід вважати: пов'язані з інформацією, її збиранням, використанням і поширенням відносини (інформаційні відносини) мають бути як предметом правової регламентації, так і об'єктом

дослідження юридичної науки. В Україні на сучасному етапі державотворення й правотворення в умовах розбудови нової правової системи значно зростає роль ЗМІ, оскільки суспільне життя відображається у масовій інформації, а на зміну техногенній цивілізації приходить інформаційна. З боку держави проявляється тенденція посилення уваги до конституційно-правового регулювання організації і діяльності ЗМІ, формування національного законодавства про інформацію та інформатизацію [2, с. 242].

Таким чином, саме поняття «засоби масової інформації» в юридичній науці визначено так: «...матеріальні та інші носії інформації, органи та організації (юридичні особи), зареєстровані у встановленому законом порядку, які забезпечують публічне поширення друкованої та аудіовізуальної інформації» [1, с. 526]. У статті 22 Закону України від 2 жовтня 1992 р. «Про інформацію» закріплено, що ЗМІ — засоби, призначені для публічного поширення друкованої або аудіовізуальної інформації [3].

В ідеальному розумінні діяльність ЗМІ має бути скерована — як інструмент соціалізації народу, формування компетентної, незалежної та об'єктивної суспільної думки, інструмент впливу на мобілізацію громадськості навколо ідей громадянського суспільства. Як і в більшості розвинених державах, в Україні масова комунікація нині стала одним із найважливіших чинників і засобів не тільки духовного, а й політичного та соціально-економічного розвитку. Кількісне охоплення населення різними ЗМІ вже з початку 80-х років ХХ ст. стало майже абсолютним. У цих умовах теоретики та практики масової комунікації відчули значення ЗМІ в управлінні суспільними відносинами. Ефективність ЗМІ в управлінні суспільними відносинами визначається як міра досягнення поставленої мети з урахуванням витрат часу та ресурсів. Згідно з цим підходом ефективність впливу ЗМІ на аудиторію інтерпретують як близькість моделей соціальної дійсності (модель як система певних знань, цінностей та норм, представлених змістом масової інформації) з моделями, які існують у масовій свідомості. Інакше кажучи, читач, слухач, глядач, які сприймають запропоновані друкованими ЗМІ, радіо, телебаченням моделі, є «позитивним результатом» масової комунікації, а якщо вони не сприймають ці моделі — «негативним результатом» [4, с. 248].

У демократичних державах сучасне життя неможливо уявити без активного, впорядкованого руху та обміну інформацією. В умовах вільного і відкритого суспільства за допомогою інформації громадяни, особи без громадянства, державні та громадські структури задовольняють свої інтереси, реалізують конституційні права і свободи. Інформація є інтелектуальним надбанням народу та держави, визначає напрями і темпи реформування економіки, адміністративної системи, демократичних перетворень, є ресурсом суспільства, який не має витрачатися безцільно і неефективно. Сучасне інформаційне суспільство формується й ефективно розвивається тільки в умовах правової держави, яка базується на безумовному застосуванні закону. Роль права в житті інформаційного суспільства є вирішальною, а всі його члени мають виконувати норми закону і діяти в межах та на підставі закону [2, с. 243].

Свобода думки, слова, вільного одержання та поширення інформації логічно потрапляє у правовий простір, вільний від політичного чи адміністративного контролю. Сучасні реалії диктують необхідність подальшого поліпшення інформування громадськості, висвітлення діяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, політичних партій, громадських організацій і рухів. Це досить істотне питання, яке має важливе значення для політичного виховання громадян, підвищення їх політичної культури, а також залучення їх не до мітингової та вулично-плакатної, а до свідомої політичної творчості. А також сприяє правовій орієнтації громадян шляхом розповсюдження правової інформації, яка впливає на поведінку суб'єктів правовідносин, формує їх правосвідомість, мобілізує на активну участь у державному і суспільному житті [5, с. 515].

Важливою умовою розбудови демократичної правової держави, формування громадянського суспільства є поінформованість соціуму, яка безпосередньо пов'язана з дотриманням

принципу гласності та реалізації демократичних прав і свобод громадян — свободою совісті, слова, друку, права на отримання інформації. Гласність віддзеркалює рівень поінформованості громадськості про справжній стан справ у різних сферах соціальної практики. Демократія не може бути без гласності, без урахування державними структурами громадської думки, оскільки демократія — одна з основних форм політичної самоорганізації суспільства, яка базується на демократичних світоглядних і ціннісних постулатах, нормах, установках. У юридичній літературі під гласністю розуміють одну з фундаментальних конституційно-правових засад конституційного ладу України, яка проявляється у забезпеченні безперешкодного руху інформаційних потоків про явища та процеси в політико-правовій системі відносин [2, с. 243].

Фрагментарно розглянувши наукові сентенції щодо правової основи діяльності ЗМІ у форматі безпосереднього впливу на суспільство, перейдемо до аналізу правового світогляду людини та спробуємо визначити, який має вплив на неї діяльність ЗМІ.

У теорії держави і права дослідниками широко вивчене питання правової культури, правового виховання та правосвідомості людини, а особливо тих факторів, які безпосередньо впливають на їх рівень. Категорія «правовий світогляд» в контексті класичної та досить догматичної теорії права дає змогу спробувати розглянути викладені вище поняття з нового ракурсу, є певним нововведенням, яких у сучасних умовах розвитку юридичної науки все більше. Якщо відбувається активізація нових гіпотез, з'являються нові підходи, інколи нестандартні та «революційні», то такі процеси необхідно вітати й розглядати їх як зрушення — прояви прогресу розвитку наукових пошуків.

Таким чином, правовий світогляд як правова категорія не досліджений так, як, скажімо, правосвідомість. На нашу думку, його допустимо розглядати з позиції взаємообумовленого поняття разом зі згаданими: правовою культурою, правовим вихованням і правосвідомістю. Хоча правовий світогляд не доцільно ототожнювати з такими феноменами в теорії права. Принаймні доти, доки не існує концептуальної праці з цього питання. Проте вже є наукові напрацювання, в яких автори розглядають співвідношення правового світогляду із правосвідомістю (таких найбільше), а також з правовим менталітетом та правовим мисленням.

Правовий світогляд можна визначити, звертаючись до досягнень філософсько-правової та теоретико-правової літератури, де цей феномен віднаходить своє місце, викликавши безпосередню зацікавленість дослідників.

Вузловими категоріями феномену «правова свідомість» є поняття «світ права як правова реальність» і «людина як суб'єкт правовідносин», що репрезентують світ права в його ставленні до людини та людину як суб'єкта, що самовизначається й затверджується в суспільно-політичному світі. Предмет правового світогляду ззовні схожий на предмет правової свідомості з тією різницею, що центральними категоріями феномену «правовий світогляд» є поняття «світ права як ідея належного» та «людина як носій певних прав, свобод, обов'язків», що дають можливість людині стати повноправним учасником суспільно-політичних відносин. Найважливішою особливістю категорій «світ права як правова реальність», «світ права як ідея належного», «людина як носій певних прав, свобод, обов'язків» є те, що подані категорії відображають правову дійсність опосередковано, крізь призму суспільних відносин [6].

Власне, правовий світогляд виступає достатньо об'ємним правовим феноменом, який у своєму змісті відображає сприйняття людиною правової дійсності у напрямі розвитку та становлення конкретної правової системи держави. У зв'язку з цим, правовий світогляд людини — це певне її досягнення в контексті всіх витоків, скажімо, певного стану правової системи. Так, розглядаючи правовий світогляд як категорію в теорії права, на нашу думку, не слід в ній шукати якихось показників або певної формули, за якою можна визначити витoki та стани, про які йшлося вище. Правовий світогляд має кожна людина (при будь-якому рівні отриманої освіти, певного виховання), а те, який він є, залежить від того, якою є національна правова система.

На підставі такої позиції, необхідно вказати на те, що діяльність ЗМІ має неабиякий вплив на значну кількість суспільних відносин, на стан розвитку та становлення правової системи. Таким чином, ЗМІ виконують роль певного «провідника — посередника», який забезпечує поширення інформації в суспільстві, що, в свою чергу, орієнтоване на ЗМІ як джерело її отримання. Конституція України як гарант прав і свобод людини та громадянина закріплює відповідні норми прямої дії.

Конституція України (ст. 34) вперше у вітчизняній конституційно-правовій практиці закріплює право кожного на інформацію, гарантує право на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань, право вільно збирати, зберігати, використовувати і поширювати інформацію усно, письмово або в інший спосіб — на свій розсуд. Стаття 34 є висвітленням низки міжнародно-правових норм, а також тісно взаємопов'язана зі статтями 21, 23, 31, 32, 35 Основного Закону. Необхідно зауважити, що у ч. 3 ст. 34 є застереження щодо здійснення цих прав, яке полягає в можливості їх обмеження законом, якщо це стосується інтересів національної безпеки, територіальної цілісності або громадського порядку, з метою запобігання заворушенням чи злочинам, для охорони здоров'я населення, для захисту репутації або прав інших людей, для запобігання розголошення інформації, одержаної конфіденційно, або для підтримання авторитету і неупередженості правосуддя. Застереження такого характеру притаманні нормам як міжнародних угод у галузі прав людини, так і європейського права [2, с. 244].

Для практичної демонстрації того, яке значення відіграє діяльність тільки українських ЗМІ серед населення України, слід переглянути «свіжі» дані соціологічної служби Центру Разумкова¹. На запитання: «Чи довіряєте Ви ЗМІ України?» (динаміка, 2000–2013) станом на березень 2013 р. варіант відповіді «повністю довіряю» підтримало 10,5 %; «скоріше довіряю» — 51,4 %; «скоріше не довіряю» — 22,6 %; «Повністю не довіряю» — 8,9 %; а варіант «важко відповісти» — 6,5 % опитаних [7].

Незалежні ЗМІ виступають впливовим інститутом у суспільстві, який за належного призначення відповідно до визначених цілей здійснює формування свідомості більшості людей, у тому числі (маємо припущення, що переважно) правового світогляду. Адже більшість інформації суспільство отримує з відповідних джерел — від друкованих ЗМІ до електронних. Хоча ми задумуємося над питанням: а чим, власне, є незалежні ЗМІ?

Відповідь було знайдено у науковій літературі. Є позиція щодо того, що незалежні ЗМІ — це ті, які стоять на сторожі свободи слова та друку [4, с. 190]. Проте лишається відкритим питання: щодо якої саме свободи, навіть так — свободи від кого? Маємо глибоке переконання, що крім глобалізації, про що йшлося на початку статті, певний вплив на більшість процесів здійснює впровадження ринкова економіка — ринкові відносини. Таким чином, більшість ЗМІ — це бізнес, який має свого власника, як і будь-яка інша юридична особа. При цьому більшість ЗМІ, погодьтеся, у своїй діяльності скерована на інтереси не суспільства передусім, а на інтереси власника, а той (без сумніву) — на відповідні рейтинги.

Отже, не ставлячи крапку у цьому дослідженні, у ролі кульмінації використаємо декілька заключних тез.

По-перше, місце та значення діяльності ЗМІ, їх вплив на свідомість людини в умовах сьогодення виступає певним чином загальновідомою інформацією, яку згодом, допускаємо, не доведеться підтверджувати. А тому правове регулювання та сама діяльність ЗМІ з урахуван-

¹ Дослідження проведене соціологічною службою Центру Разумкова з 1 по 6 березня 2013 р. Було опитано 2 010 респондентів віком від 18 років у всіх областях України, Києві та Автономній Республіці Крим за вибіркою, що репрезентує доросле населення України за основними соціально-демографічними показниками. Вибірка опитування будувалася як стратифікована, багатоступенева, випадкова, з квотним відбором респондентів на останньому етапі. Опитування здійснили у 132 населених пунктах (із них 79 міських і 53 сільських поселень). Теоретична похибка вибірки (без врахування дизайн-ефекту) не перевищує 2,3 % з імовірністю 0,95.

ням великої кількості сучасних змін є вимогою сьогодення, яку слід враховувати державним органам. Це було явно підтверджено і на прикладі останніх подій в Україні.

По-друге, для того щоб інформація не була «опіумом для народу», не здійснювала широкомасштабного негативного впливу на суспільство, має бути вироблена програма зайнятості населення. Тут доцільно брати до уваги низький культурний рівень і правову неосвіченість, тобто здійснювати державну політику для подолання цих негативних явищ.

По-третє, необхідно врахувати реальність впливу ЗМІ в умовах суспільно-політичної кризи на суспільну думку. ЗМІ мають сприяти налагодженню суспільного спокою, відродженню патріотичної самовіддачі та поваги до прав людини, залишаючись при цьому об'єктивними у своїй діяльності.

Таким чином, у людини, яка отримує інформацію із засобів масової інформації, формується певне її сприйняття, що безпосередньо впливає на формування у неї правового світогляду. Власне, правовий світогляд виступає достатньо об'ємним правовим феноменом, який відображає сприйняття людиною правової дійсності у напрямі розвитку та становлення конкретної правової системи держави. За такого розуміння правовий світогляд людини — це певне її досягнення в контексті всіх витоків, скажімо, певного стану правової системи. Вплив ЗМІ на суспільну думку, свідомість людини має контролюватися державою, а в наукових дискусіях його слід вивчати з метою налагодження в подальшому ефективної діяльності як друкованих, так і електронних та інших ЗМІ.

Список використаних джерел

1. *Юридична енциклопедія* : в 6 т. / редкол. : Ю. С. Шемшученко (голова редкол.) [та ін.]. — К. : Укр. енцикл., 1999. — Т. 2 : Д—Й. — 744 с.
2. *Конституційне право України*: підручник / Л. К. Байрачна, В. С. Журавський, В. П. Колісник [та ін.] ; за ред. Ю. М. Толика, В. С. Журавського. — К. : Ін Юре, 2002. — 542 с.
3. *Про інформацію* : Закон України від 2 жовтня 1992 р. № 2657-ХІІ // Відомості Верховної Ради України. — 1992. — № 48. — Ст. 650.
4. *Громадянське суспільство: політичні та соціально-правові проблеми розвитку* : монографія / Г. Ю. Васильєв, В. Д. Воднік, О. В. Волянська [та ін.] ; за ред. М. П. Требіна. — Х. : Право, 2013. — 536 с.
5. *Слінько Т. М.* Інформаційна відкритість у діяльності органів публічної влади в Україні / Т. М. Слінько // Правові засади гарантування та захисту прав і свобод людини і громадянина : зб. тез наук. доповідей і повідомл. II Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Полтава, 6 грудня 2013 р.) / редкол. : А. П. Гетьман, Ю. Г. Барабаш, С. Г. Серьогіна [та ін.]. — Х. : Право, 2013. — С. 515—518.
6. *Коробка В. М.* Правовий світогляд і близькі до нього ментальні феномени: порівняльно-правовий аналіз на основі співвідношення / В. М. Коробка [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.pravoznaves.com.ua/period/article/1865/%CA>.
7. *Чи довіряєте Ви ЗМІ України?* (динаміка, 2000—2013) [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://www.uceps.org/ukr/poll.php?poll_id=87.

Матат А. В. Діяльність засобів масової інформації як чинник формування правового світогляду людини

Стаття присвячена питанню діяльності засобів масової інформації, її правової регламентації в Україні. Автор розглядає засоби масової інформації як дієвий чинник, що впливає на формування правового світогляду людини.

Ключові слова: інформація, засоби масової інформації, правовий світогляд, правова система, держава, суспільство.

Матат А. В. Деятельность средств массовой информации как фактор формирования правового мировоззрения человека

Статья посвящена вопросу деятельности средств массовой информации, ее правовой регламентации в Украине. Автор рассматривает средства массовой информации как действенный фактор, влияющий на формирование правового мировоззрения человека.

Ключевые слова: информация, средства массовой информации, правовое мировоззрение, правовая система, государство, общество.

Matat A. Activities of the mass media as a factor in person's legal worldview formation

The article is dedicated to the issue of the mass media activities, their legal regulation in Ukraine. The author considers the mass media as a factor, which effectively influences formation of person's legal worldview.

It is impossible to build democratic constitutional state in a closed society. Nowadays, the development of society's informatization determines rate of its development. Therefore, informational relations become an object of legal regulation. It emphasizes the role of information in the state and society. For these considerations, there are all reasons to believe that activities concerning information, its collection, use and dissemination should be the subject matter of legal regulation and jurisprudence as well. In Ukraine, on the contemporary stage of state-building in conditions of the new legal system development the role of the mass media is dramatically increasing because it is the mass media, in which the life of society is reflected, and, thus, technogenic civilization is replaced by informational one. The state, in its turn, demonstrates a tendency of raising attention to the constitutional regulation of the mass media organization and activities, development of national legislation on information and informatization.

Thus, a person who receives information from the mass media acquires a kind of idea, which makes a direct influence on formation of his/her legal worldview. Actually, the legal worldview is quite a comprehensive phenomenon which in its content expresses person's perception of the legal reality in the framework of development and establishment of particular legal system of a state. In such consideration person's legal worldview is a kind of his/her achievement in the context of all sources of a particular legal system condition.

The author has come to the conclusion that proved influence of the mass media on the public opinion — human mind — should be regulated by the state and studied at research discussions in order to improve further activities of printed and electronic mass media.

Key words: information, mass media, legal worldview, legal system, state, society.

Рекомендовано до друку кафедрою теорії та історії держави і права Київського університету права НАН України.

УДК 342.9

*Дмитро Євгенович Санченко,
студент Київського університету права НАН України*

ОХОРОНА ЗДОРОВ'Я В УКРАЇНІ ЧЕРЕЗ ФОКУС ПРАВА: АНТРОПОЦЕНТРИЧНИЙ АСПЕКТ

Протягом двох десятиріччів порушується питання щодо формування правового поля постіндустріального суспільства та демократизації основоположних прав і свобод людини. Не викликає сумніву той факт, що трансформація суспільних відносин зазнала шалених обертів, і як наслідок, охорона здоров'я є однією з центральних тем, що цікавить суспільство. Україна пройшла довгий та тернистий шлях, формуючи соціальне законодавство, і наразі то-чаться дискусій з приводу якості сучасної медицини, її цінової виваженості, а також доступу і, нарешті, зразковості. Серед авторів, що висвітлюють проблематику означеної статті слід назвати В. Долота, З. Гладуна, Я. Радиша, С. Стеценка, В. Філатова, М. Фотакі та ін.

З погляду правового позитивізму питання охорони здоров'я доцільно розглядати через адміністративістику. Якщо чітко диференціювати роль держави, науки та суспільства, то ці три вектори сформулюють уявлення про системоутворюючі елементи правової системи, а від-так буде можливо оцінити всеосяжність цивілізаційного надбання. У зарубіжних країнах різ-ні підходи до побудови системи охорони здоров'я. Деякі елементи запозичені у вітчизняну медичну практику. Наприклад, система охорони здоров'я США (15 % ВВП) побудована на ринковій моделі, функціонує за принципом «пацієнт — страхова компанія — лікар». Близько